

NEMZETNEVELÉS ÉS TELEPÍTÉSÜGY A NÉMETEKNÉL.

Évek óta mindenütt a gazdaság- és társadalompolitika napi eseményei tartják fogva az emberek érdeklődését. A megélhetés nehézségeivel terhelten a ma és a közvetlen holnap áll oda mindenki elé kérdőjelként. Ezen túlmenő súlyosabb kérdések, amelyek a bizonytalan nemzeti jövő mélyén szunnyadnak, nem igen izgatják a kedélyeket. Itt van a magyarázata annak, hogy a németiség keleti kérdéséről is aránylag kevés szó esik. A legtöbben, akik tudomást vesznek róla, vagy pusztán politikai jelentőségét látják, vagy helyi érdekű, részleges gazdasági jelenségek érdeme szerint ítélik meg. Pedig itt többről van szó. A kérdés mögött szerves összefüggésben nagy nemzeti feladatok egész sora húzódik meg. Ezeknek a megoldása különösen tanulságos lehet olyan nemzet számára, mint a miénk, amelyet a békeszerződések igazságtalansága sok tekintetben hasonló bajokba döntött s amelyet a telepítés kérdése a Magyar Gazdaszövetség kezdeményezése révén napjainkban ugyancsak kezd foglalkoztatni. De ezen a nemzeti jellegen kívül van a megoldási törekvésekben valami, ami a gazdasági élet túlságosan kitaposott s éppen ezért ma már járhatatlan úttjáról letérni látszik, s ami mögött embrionális állapotban talán egy, a jelenleginél jobb társadalomgazdasági rendszer ígérete rejtőzik. Ezért is érdemes az ügyet közelebbről megismerni.¹

A németiség keleti kérdése röviden Kelet-Poroszországnak a németiség egészéhez való politikai, gazdasági, társadalmi és művelődési viszonyából adódik s abban a törekvésben jut kifejezésre, hogy ezt a területet ne csak politikai, hanem szellemi

¹ Irodalom. Herm. Nohl: Landbewegung, Osthilfe und die nationale Aufgabe der Pädagogik; Die Erziehung 1931., 7. Jahrg., Heft 2. — U. a.: Die pädagogische Osthilfe; Die Erziehung 1932., 7. Jahrg., Heft 8. — Hoffmann: Die Not der ländlichen Jugendhilfe; Zentralblatt für Jugendrecht und Jugendwohlfahrt, Dez. 1930. — Erna Schmidt: Praktische Erfahrungen und erprobte Formen der ländlichen Kinderfürsorge in Ostpreussen; Der Kindergarten, Febr.—März 1931. — Th. Stelzer: Siedlung, freiwilliger Arbeitsdienst und Volksbildung; Die Erziehung 1932., 7. Jahrg., Heft 9. — Provinzial-schulkollegium von Ostpreussen: Landbewegung, Osthilfe und Pädagogik; Die Erziehung 1932., 7. Jahrg., Heft 5. — O. Hintze: Über die Industrialisierungspolitik Friedrichs II., Berlin 1903. — Mich. Hainisch: Die Landflucht, ihr Wesen und ihre Bekämpfung im Rahmen einer Agrarreform, Jena 1924. — J. Dierkes: Volk ohne Raum. Zum Problem der inneren Kolonisation, Jena 1927. — Elis. Boehm: Die deutsche Landfrau, Berlin 1927. — Fr. Meyer zu Schwabedissen: Arbeitslosigkeit und Wirtschaftspolitik, München 1931. — Günter Krolzig: Die wirtschaftliche und geistige Struktur eines Siedlungsdorfes, Berlin 1932.

tekintetben is a nagy német köztársaság szerves alkotórészévé tegyék. Fennállott már a multban is, de különösen alkalomszerűvé vált a világháborút befejező versailles-i szerződés óta. Ez a szerződés Kelet-Poroszországot mint a németektől lakott területeknek a Keleti-tengertől és Lengyelországtól határolt nyúlványát — egyrészt az ú. n. Lengyel-folyosó megalkotása, másrészt Danzignak szabad állammá nyilvánítása által — teljesen elválasztotta a Németbirodalom törzétől. Az utóbbi is csak papíron szabad állam. Noha egyik országba sincs bekebelezve s legfőbb pártfogója a Nemzetek Szövetsége, mégis valójában a lengyelek itt az urak. Ezek kezében összpontosul a „szabad állam” külügyének intézése, sőt a vasútaival való rendelkezés joga is. Így Kelet-Poroszországnak az anyaországgal való érintkezése rendkívül meg van nehezítve. Ennek a 37.000 km² területnek az 1925-i népszámlálás adatai szerint mintegy 2 és $\frac{1}{4}$ millió lakosa van, s így a sorsa iránt nem lehet közömbös a birodalom.

A kérdés sürgős megoldását a mai helyzetben azok a sajátos viszonyok követelik, amelyek egyrészt Kelet-Poroszországban, másrészt a birodalom többi részében uralkodnak.

Az alapbaj, amelyben az egész probléma gyökerezik, a keleti porosz falvak elnéptelenedésének több évtizedes jelensége. A falu népének a központi fekvésű városokba való húzódása a világháború óta általános tünet egész Európában. Az azonban, ami Kelet-Poroszországban végbemegy, jóval több ennél. A helyzet ismerői tudják, hogy a németiség létkérdése a keleti határtartományokban egyenesen problematikusává vált. Féliszázad óta a lakosságnak egyre nagyobb tömegei vándoroltak ki az itteni falvakból. A határszéleken egész sora van a kerületeknek, amelyekben ma kevesebb ember lakik, mint 1870-ben. Vannak helyek, ahol egy négyzetkilométerre csak 43 ember jut. Pomerániának Bütow-kerületében 41, Rummelsburg-kerületben pedig mindössze 33 lakos jut egy négyzetkilométerre. Ezzel szemben a német határral szomszédos lengyel területeken 120, magában az ország belsejében pedig átlag 91 ember él egy négyzetkilométeren. Lengyelországban a lakosság száma az utolsó tíz év alatt, az élénk települések következtében, 17%-kal növekedett. Ez azt mutatja, hogy a lengyel a világ legerősebben szaporodó népe, s a németek joggal aggódnak a miatt, hogy néhány év múlva valószínűleg ugyanannyi katonaköteles embere lesz, mint nekik.

Világos a porosz falvakból való kivándorlás nemzetpolitikai hátránya. Az elnéptelenedett területek egyenesen beözönlésre csábítják az erősen szaporodó szomszédokat. S tekintve, hogy ez a beözönlés a németektől elhagyott falvakba a lengyelek részéről minden erőszak nélkül mehet végbe, az lehet az eredmény, hogy a németiség egyszersmindenkorra elveszíti jogát ezekre a területekre.

A kivándorlásnak és elnéptelenedésnek nemcsak gazdasági okai vannak. Közrejátszik igen nagy mértékben e területek művelődésbeli elhanyagoltsága is. Sőt főok gyanánt egyes mér-

tékadó tényezők határozottan a kultúrnyomorúságot (Kulturarmut) jelölik meg. S valóban igazat kell adnunk ennek a feltevésnek, ha a keleti falvak szociálpolitikai és nevelésügyi viszonyait a közelmúltban vizsgáljuk.

Sok helyen már az ú. n. egyosztályos iskolák létesítése is nagy vívmánynak volt tekinthető. Nagy baj volt, hogy a meglevő iskolákban nem a falusi lakosság életszükségeit és művelődésbeli igényeit vették tekintetbe, hanem a városokat utánóozva, azok iskoláinak tananyagát vették át és tanítási módszerét alkalmazták. A falusi lakosság szellemi vezetői panaszkodtak, hogy az összes német törvények és közigazgatási rendeletek, amikor a falusi iskolák igényeinek kielégítéséről van szó, többnyire a városi viszonyokból indulnak ki, amelyek természetesen a falusi élet kifejezetten agrár-jellegének semmiképpen sem felelhetnek meg. Szemére vetik a hivatalos német szociálpolitikának, hogy mindig csak a nagyvárosi nyomorúságot látja, ellenben a falut nagyon is mostohán kezeli. Mintha falun gazdasági és erkölcsi tekintetben jobbak volnának a viszonyok! Ellenkezőleg: sokkal rosszabbak. Pl. Steinau-kerületben 1927-ben csak minden harmadik gyermeknek volt saját ágya, pedig a külön fekvőhely igénylését erkölcsi és egészségügyi tekintetben ma már igazán a legelemibb emberi jogok közé kell számítani. A német szépirodalom kiváló képviselői is gyakran rámutatnak műveikben azokra a bajokra és erkölcsi veszedelmekre, amelyek a falusi gyermekek testi és lelki épségét fenyegetik.

Hoffmann szemére hányja a porosz kormányzatnak, hogy az említett Steinau-kerületben milyen keveset fordít ifjúságjóléti célokra, hogy hiányzik a kellő szakértelem a központi irányításban, amennyiben az ifjúsági ügyek intézése négy miniszternek a hatáskörébe is tartozik. A rezort-ellentétek nem egyszer gonosznál gonoszabb következményeket robbantanak ki. Így különösen a politikai és felekezeti szétdaraboltságot. S mivel felismeri, hogy csak az igazán előrelátó politika foglalkozhat eredményesen az ifjúság jólétének ápolásával, ezért a leggonoszabb tervszerűséget kívánja a szociális jóléti munka terén.

A bajok okát egyesek abban az egyoldalú kedvezésben látják, amelyben a kormány az elmúlt évtizedek alatt az iparosodás folyamatát a mezőgazdasági fejlődés érdekeivel szemben részesítette. Vagyis a falu kulturális elhanyagolása a kizárólagos iparpolitikának volna a következménye.

Már a világháború előtt is az volt a nézet, hogy a keleti tartományok a gazdasági fejlődés terén egy évszázaddal hátrább vannak, mint a birodalom középső és nyugati országai. Egyesek a lengyel előnyomulás tanulságaként megállapítják, hogy az állam gépezetében valami nincs rendjén. Rámutatnak arra, hogy a németiségnek ezeken a perifériákon lakó tagjai nem rendelkeznek megfelelő ellenálló erővel. Így nincs is meg az a képességük, hogy tisztán a maguk belső egyéni erejéből, a birodalom egészségének segítő beavatkozása nélkül, eredményesen védekezhessenek

„a lengyel bacillus ellen“. Hintze, a kiváló porosz történetíró, akinek gondolatmenetére céloztunk, a jelen század első éveiben még úgy látta, hogy a keleti területek gazdasági és kulturális fejlesztése érdekében újra a II. Frigyesével azonos iparpolitikát kell a kormánynak követnie. A magasabb német kultúrának a veszélyeztetett keleti határ megmentése érdekében történendő sorompóba állításában az iparosítást tartotta megfelelő segítségnek. Ez azonban a szükséges bányatermékek hiánya következtében csak csekély mértékben sikerült. E mellett akadály volt az országnak a nagybirtokrendszeren alapuló gazdasági és társadalmi szerkezete is.

Ezzel a felfogással szemben ma már az egész németiség a földművesítés gondolatának minél tökéletesebb keresztülvitelével akarja a keleti kérdést megoldani.

A megoldásnak ezt a formáját sürgetik az egész birodalomban uralkodó gazdasági viszonyok is. Ezek eredménye a munkanélküliség, amely Németországban — tekintve azt, hogy az állam nagyrészt iparos jellegű — még nagyobb arányban éreztetni romboló hatását, mint nálunk. A munkanélküliség kérdését a németek össze kívánják kötni a keleti kérdés megoldásával. Jól tudják, hogy a megoldás csak a jövőben következhet be, mégis azt a reményt, hogy egyszer be fog kövekezni, többre becsülik a tétlenségnél. A két probléma összekapcsolása nem hiú ábránd, hanem olyan komoly és elszánt törekvés, melyet a mögötte rejlő nemzeti szükségesség is támogat. Azzal tisztában vannak a németek, hogy a munkanélküliség csak egy tag a megoldatlan gazdasági kérdések sorozatában, amelytől semmiféle elmélet nem szabadíthatja meg őket, mint ahogy a gazdaság gyakorlatának régebben bevált fogásai sem képesek ma erre. De azzal is tisztában vannak, hogy az egyetlen, ami segíthet, az összes meglevő anyagi, főként pedig szellemi erőknek a produktív munka szolgálatában való egyesítése.

Nem kevesebről van szó, mint a birodalomnak mezőgazdasági állammá való fejlesztéséről. Tudjuk jól, hogy ez a törekvésük nem egyedülálló. Ugyanezt teszi ma a kényszerűség hatása alatt pl. Hollandia és Olaszország. De a többiek is — szükségleteik kielégítése tekintetében — önállósítani igyekeznek magukat. A gazdasági autarchia szinte megváltó gondolatként hirdetett jelszóvá lett abban a szörnyű kaoszban, amely ma sötét ködként egész Európa mellét fojtogatja. A nagy tőkeszegénység következtében ezen az úton akarja Németország is megtakarítani azt a több mint 3 milliárd márkát, amelyet eddig évenként különböző növényi és állati termékekre a külföldnek kiadni kényszerült. S ennek a szorosan vett gazdasági és nemzeti ügynek a munkálásában most kapóra jön neki a keleti kérdés.

A németiség abban a meggyőződésben van, hogy a két kérdés összekapcsolásával egészséges alapot teremthet további terjeszkedése számára. A birodalom földművelésének alapjául Kelet-Poroszországot szemelték ki. Elejtve a nagybirtok eddigi gépgaz-

dálkodási rendszerét, olyan emberek ezreit kívánják az elhagyott keleti falvak helyére telepíteni, akikben van akaraterő és képesség, hogy saját kezük munkájával, verejtékük árán műveljék földjüket. Ezeket törekszenek szellemileg és lelkileg is éretté tenni arra, hogy új lakóhelyükön meghonosodva, odaadó szeretettel vonzódjanak földjükhöz s képesek legyenek azért — amíg lehet, ekével, de ha kell, fegyverrel is — küzdeni.

Az elméleti és gyakorlati szervezés intézőinek ezt a törekvését kedvezően mozdítja elő az a kelet felé áramlás, amely már egynéhány év óta erősen észlelhető mind a fizikai munkát kereső felnőttek, mind a szellemi munkája révén elhelyezkedni kívánó ifjúság részéről. Elénk jele ez annak a települési kedvnek, amely első feltétele a birodalom agrárizálásának.

A kelet felé irányuló nagyobb mértékű áramlást megelőzte a németiség általános érdeklődése a keleti tartományok sorsa és életmódja iránt. Ez az érdeklődés az utóbbi évtizedben nagy lendületet vett. Jellemző tünetei: a keleti irodalom iránt tanúsított előszeretets a falusi élet iránt régebben érzett idegenkedés rokon-szenvre fordulása. Mintegy ráeszmélnek az emberek arra, hogy a régi viszonyokhoz mért nyugati mentalitás talán ki is élte magát, míg a keleti részekben új tér nyílik az ember alkotásvágya számára. Kedveznek e folyamatnak a keleti háborús tapasztalatok, a német győzelmek legendás emlékei. Az itteni lehetőségekkel szembeállítják azoknak a politikai csalódását, akik a háború után Nyugat restaurálás erejében bíztak. S a szembeállítás is Keletnek kedvez, amennyiben eredménye: az itteni tartományok nemzeti jelentőségének csodálatos megérzése.

A települési kedvnek okszerű hátteret ad az említett munkanélküliség. Az emberek remélik, hogy itt sikerülni fog biztos éleletalapot teremteniök. Ennek következtében az odaözlés az utóbbi években oly óriási méreteket öltött, hogy a porosz mezőgazdasági minisztérium multévi jelentése szerint nincs elegendő terület, amellyel az igényeket megközelítőleg is ki lehetne elégíteni. 1919—1929-ig 312 új falut alapítottak Kelet-Poroszországban. Szinte csodával határos az odavándorló egyszerű emberek vállalkozó kedve és cselekvő akarata.

Az ifjúság részéről is rendkívül nagy az érdeklődés. Ezren és ezren utaznak oda, részint, hogy ott folytassák tanulmányukat, részint, hogy valamilyen munkát vagy hivatalt vállaljanak. Pedig régebben az ifjabb nemzedék nagy ellenszenvet érzett e vidék iránt. A háború előtt egyes vállalkozó német ifjak külön ösztöndíjakat (Ostmarkenstipendium) kaptak ama kötelezettség fejében, hogy tanulmányaik befejezése után néhány évet valamilyen közszolgálatban itt fognak tölteni. A legtöbben azonban, alig végezték el tanulmányaikat, igyekeztek a kapott ösztöndíjat az államnak visszafizetni, csakhogy a szolgálat kötelezettsége alól szabaduljanak. Most teljesen megváltozott a helyzet. A tanárjelöltek és kezdő hivatalnokok szívesen mennek Hannover helyett Königsbergbe, mert tudják, hogy ezzel egyrészt nem-

zeti hivatást töltenek be, másrészt egyengetik ott saját jövőjük útját.

Pedig a dolog nem megy símán. Kelet-Poroszország intéző körei nem igen abban a helyzetben, hogy minden igénylő kívánságának megfelelhessenek, mert a rendelkezésre álló helyeket elsősorban természetesen azok részére kell fenntartani, akik odavalók s kezdettől fogva ott végezték tanulmányaikat. Ezért újabban felmerült az a gondolat, hogy csere útján kellene a kérdést megoldani. Mindeme nehézségek ellenére is 1931-ben egyrészt a tanuló, másrészt a munkát kereső ifjak köréből állítólag mintegy 400.000 ember utazott a Lengyel-folyosón túl fekvő tartományokba.

A keleti kérdéssel kapcsolatos mozgalom, noha háttére főként gazdasági, mégis egész lelkesítő erejét a nemzeti eszméből és a politikai helyzetből meríti. Ez a helyzet fontos nemzeti feladatot ró az itteni német lakosságra. A feladat: a lengyelek beözönlésének meggátlása. Ez az, ami különösen az ifjúságot sarkalja s aminél jelentősebb nemzetpolitikai küldetést az ifjúság 1870 óta nem ismert.

Az állammal karöltve a kisebb-nagyobb közösségek is mindent elkövetnek, hogy a falusi gazdálkodást megkedveltessék az ipari munkához szokott s annak hagyományain nevelődött néppel s így segítsenek a városok nyomorúságos viszonyai között élő családokon. Ezt a célt szolgálják már néhány éve a politikai intézkedéseken kívül a különböző ifjúsági és gazdasági egyesületek elméleti és gyakorlati úton egyaránt. A porosz mezőgazdasági minisztérium 1931-ben belső telepítési célokra havi 12 millió márkát bocsátott rendelkezésre. A keleti telepítés céljaira pedig az idevonatkozó, külön megszavazott törvény alapján egyelőre a következő évekre egyenkint 50 milliót irányzott elő. A német közvélemény szerint a döntő fordulat ma attól függ, vajjon az a nagyszerű szociálpedagógiai energia, amely a háború vége óta annyira előrehajtotta Németországot a társadalmi evolúció útján, képes lesz-e most nemzetpedagógiailag érvényesülni. Nem jelenti ez az eddigi feladatkör elejtését, inkább annak kitágítását, helyesebben annak hegeli értelemben vett beolvasztását egy olyan új feladatkörbe, amely a réginek eszközeit, tapasztalatait és tanulságait a maga munkájában felhasználja. A részlegesnek látszó baj ez esetben egyértelmű az egésznek a bajával. Így a keleti kultúra kiépítése nem a német nép egy rétegének az ügye, hanem az egész német nemzet életkérdése lesz.

Érthető tehát, ha a németek a keleti kérdést nemcsak gazdasági, hanem nemzetnevelési problémának is tekintik, mert az odatelepített nép a reá várakozó gazdasági és nemzeti feladatokkal csak úgy tud megbirkózni, ha egész lelkületét megfelelő szellemi energia hatja át.

Ennek a felismerésnek az eredménye, hogy a kultúra fegyverével a Német Diákegyesülettel (Deutsche Studentenschaft) együtt a göttingai egyetem is sorompóba lépett. Az általuk 1931

tavaszan és 1932 februárjában rendezett „Keleti határvédelmi hét“ (Ostmarkenwoche) keretében kiváló szakemberek igyekeztek előadásaiikkal felvilágosítani az ifjúságot az itteni veszedelemről. Bebizonyították, hogy sem a Lengyel-folyosó eltüntetése, sem kedvezőbb agrárvármok felállítása, sem szövetségi szervezkedések nem hoznák meg a kívánt fordulatot, ha nem sikerül megfelelő kulturális viszonyokat teremteni. Ezek megteremtése pedig már a nevelés feladata. Ki kell fejleszteni a falusi ember öntudatát saját foglalkozásának megbecsülése tekintetében. Emelni kell a mezőgazdasági kiképzés fokát. Gyökeresen meg kell változtatni azt a téves felfogást, amely eddig a városi életviszonyokat magasabbra értékelte a falusi életnél.

Nohl szerint az ilyen gazdaságinak látszó kérdés megoldása a múltban is mindig elsősorban nevelésügyi feladat volt. Bizonyosságul felhozza a 18. század fiziokrata mozgalomát, amelynek eredményeként gazdasági testületek vállalták magukra a gazdasági nevelést. Ugyancsak felemlíti a nevelői célkitűzés irodalmi megoldásaként Rousseau Emiljének a szerepét, amely a természet ölen földműves munkát végző, de e mellett bölcsen gondolkodó ember ideálját akarta a közönséggel megkedveltetni. Sőt e mozgalom eredményének tudja be a Salzman- és Pestalozzi-féle gyakorlatias irányú nevelés terjeszkedését is. Mindezek a falusi gazda típusát állították előtérbe a városi emberrel szemben. Poroszországban különben is hagyományoszerű volt a gazdasági és művelődési kérdések szoros összekapcsolása. 1809-ben Fröbel is erre az országra hivatkozik, mikor pedagógiai reformjának megvalósítását szorgalmazza. Megemlíti, hogy bár a poroszok uralkodója nagyon is szorongatott helyzetben van, mégis különböző alapokat igyekszik létesíteni ama költségek fedezésére, amelyek a Pestalozzi-féle nevelő eljárás bevezetéséhez szükségesek.

A világháború előtti évtizedekben a keleti német politika nem volt szerencsés kezű. Megfelelő német művelődési központ kiépítése főként a kormány szűkkeblősége következtében nem sikerült. Így érthető, hogy a katonatisztek, hivatalnokok és tanerők idehelyezésüket szolgálati büntetésnek tekintették. A háború alatt megint kedvezőbbé alakult a helyzet. A közös veszély tudata mintegy elevenebbé tette a német lakosság itteni küldetésének megérzését. Minden német külön „örhelynek“ tekintette a maga otthonát. A háború után azonban újra felbomlott a cél egységének tudata, pedig a németek, saját kijelentésük szerint, sokkal nagyobb cselekvőkészséggel kerültek ki a szörnyű pusztulásból, mint bármely más nép. Az ottani régi lakosoknak az elszakított-ság és elhanyagoltság érzete nem adhatott olyan ösztönzéseket, amelyek alkalmasak lettek volna arra, hogy az egyeseket az egész felé irányítsák. Ezért egységes nagy nemzeti eszme híján a különböző radikális irányzatok karjaiba vetették magukat. Újabb azután megint belátják az intéző körök, hogy nem az egyesít egy nemzetet állammá, „ami tegnap volt, hanem amivé a tagjai

holnap közösen lesznek“, s hogy az állam nemcsak véren és történelmen alapszik, hanem mindenekelőtt „a jövő magával ragadó programján“. A keleten végzendő nemzetpedagógiai munka jelentőségének felismerése ma az egész németseget áthatja, s a minél nagyobb arányokban megindítandó telepítés jelenleg az összes német pártok és egyesületek egyöntetű követelése.

Nem elég azonban a jóakarát és segítő szándék. Sőt azok a kisebbszerű és töredékes intézkedések sem vezetnek célhoz, amelyeket eddig a kormány végrehajtott. Ugyanis itt nem kevesebbről van szó, mint 80.000 embernek a letelepítéséről. Intézkedésekben eddig sem volt hiány, de mindenütt ott kísértett az esetlegesség és alkalmosság átka. Így a helyi tényezők minden jó igyekezete mellett is 1928-ban 145 olyan falu közül, amelynek lélekszáma 1—2000 között mozog, csak egynek volt kisdédóvója. Pedig, egy jól vezetett óvodának éppen a falura nézve igen nagy művelődésbeli jelentősége van. Egyrészt megkönnyíti a munkától különösen megterhelt falusi asszonyok helyzetét, másrészt tevékenysége minden egyéb intézménynél sokkal jobban a családi élet mélyére hat, s kivált az anyákra van igen üdvös hatása egészségi, nevelésügyi és általános emberi szempontból. Az intézkedésekben tehát a legnagyobb tervszerűségnek és összefüggésnek kell uralkodnia, s az egyetlen felelős vezető és irányító a legfőbb hatalmi szervezet, az állam lehet. Ennek szükségessége ma követelő erővel lép fel mindenütt. A németség meggyőződése szerint olyan szabályozó elvekkel és rendelkezésekkel kell itt az államnak sorompóba lépnie, aminőket 1736-ban I. Frigyes Vilmos bocsátott ki s amelyek annak idején lehetővé tették, hogy Kelet-Poroszországban 1500 iskola márióholnapra úgyszólván a földből nőjön ki. Vagyis az irányadó elveknek egy nagyvonalú szervezés programjába kell beilleszkedniök. A végzendő feladatnak csak így lesz pozitív jellege s csak az ilyen alapon megszervezett intézmény végezhet építő munkát az ifjúság lelki életében s kerülhet szoros összefüggésbe a népneveléssel.

Az egységes vezetés és egységes cél érdekében, amely eddig a keleti kérdés megoldására irányuló tevékenységből hiányzott, mindenekelőtt egy összefoglaló tervzet készítését sürgetik. Steltzer különösen a reális szempontok figyelembevételét hangsúlyozza. Abban a véleményben van, hogy nagyobb mértékű települést csak úgy lehet végrehajtani, ha a mezőgazdálkodás kifizeti magát. Először tehát olyan viszonyokat kell teremtenie a kormánynak, amelyek egy ilyen irányú gazdálkodást lehetővé tesznek. Nohl a meginduló kultúr munka megfelelő előkészítésére olyan memorandumot kíván szerkeszteni, amely egyrészt tiszta képet nyújt a jelenlegi helyzetről s a meglévő kezdeményezésekről, másrészt olyan alaposan kidolgozott munkatervet tartalmaz, amely szemléltetővé teszi a különböző erők egységes kultúr munkára történő összefogását. A kivitelben távoltartandónak ítéli

minden élettelen bürokráciát és olyan állami megbízottra ruházná az intézkedési jogokat, aki képes volna a különböző hivatalok közt összekötő kapocsként szerepelni.

Ismételten hangoztatják, hogy a település nehézségei és nyomorúságai elsősorban a művelődés útján szüntethetők meg. Meg kell gondolni, hogy a telepések ki vannak szakítva régi környezetükből, rokonaik, szomszédaik, barátaik köréből. Ki vannak téve a legsúlyosabb gazdasági nyomásnak. Szerencsétlenség vagy betegség esetén ott állnak minden támasz nélkül. Szinte vissza kell menniök a művelődés korszakának kezdetére, a kenyérsütéstől kezdve mindent maguknak kell végezniök. Ahhoz, hogy ezek az emberek itt meghonosodjanak, új hazát találjanak s összeolvadjanak egy nagy áldozatos érzésben a földjükkel, kultúrárt kell számukra teremteni, amely nem engedi őket szétzilálódni, összekapcsolja és egybeforrasztja őket, segít kialakítani bennük a közös sors érzetét, szellemi erővel tölti meg őket s kedélyt varázsol a lelkükbe. E mellett konkrét pedagógiai feladatokkal is kell számolni. Szükséges, hogy a települési munkálatok teljesen az adott helyzet ismeretén alapuljanak. A földműves ifjak általában rendelkezni fognak a megfelelő képességekkel. De nem minden körülmények közt áll ez azokra a munkásokra, akik egyébként talán ügyesek, de nem volt alkalmuk a mezőgazdasági munka természetével megismerkedni. Ezekkel tehát el kell sajátíttatni a hiányzó képességet.

Ennek a sokrétű feladatnak a végrehajtása a mai német szociálpolitika egyik legnagyobb célkitűzése. Az Ostmarkenwoche előadásai azt a különválasztást, amelyet egyesek hangoztatni szeretnek, hogy t. i. első a gazdaság s csak azután jön a kultúra, helytelennek bélyegzik. Véleményük szerint csak a kultúra és ennek szellemisége adja meg azt a mozgékonyt, bátorságot és kedélybeli erőt, amelyek magát a gazdálkodást is lehetővé teszik. A kettőről tehát egyidejűleg kell gondoskodni. Ez a meggyőződésük mindazoknak, akiknek némi ismeretük van az emberi lélekről.

Az utóbbi kérdés tisztázásában fontosnak tartja Nohl egyrészt a szellemiség, másrészt a nemzetnevelés helyes értelmezését.

A szellemiségnek két fajtáját különbözteti meg: az egyiket *faustinak*, a másikat *idillinek* nevezi. Az előbbit a nagy német klasszikus irodalom képviseli a művészetekkel és tudományokkal együtt, amelyek az ifjút kiemelik a család szűk köréből, hogy a nagy történelmi világgal kössék össze. Ezzel szemben az idilli kultúra lényege a tömegek millióinak minden nagyobb lelki hullámzástól mentes, békés családi élete, a mindennapi kicsinyes és szürke, de meghitt és meleg nyárspolgári életforma, amelynek feje, intézője és kormányzója az édesanya. Ebből a körből nő ki a feltörekvő ifjú is, hogy egyideig a fausti szellemiség részese legyen s később újra visszakerüljön a családi élet egyszerű, de tiszta légkörébe, amelyre az anya egyénisége és tevékenysége nyomja rá a bélyegét. Amint Hagedorn, Voß, Jean Paul sth

működése mutatja, ennek a világnak is megvan a maga irodalma, amelynek melegsége és hatása alól a legnagyobb fausti szellem se vonhatta ki magát. Bizonyítja ezt Goethe Hermann és Dorottyája.

A fausti szellemiségnek nemzetnevelő jelentőségét Fichte öntötte pedagógiai formába a 19. század elején. Fichte ki akarja emelni az ifjút a családból s teljesen elszigetelt szellemi környezetben, internátusi rendszer szerint akarja állampolgárrá nevelni, hogy távol legyen a mindennapi élet kicsinyes gondjaitól és törekvéseitől s teljesen a közösségnek szentelhesse magát. Viszont az idilli világ szellemiségének pedagógiai kifejezését Pestalozzinál és Fröbelnél találjuk. Amannál Gertrud otthonának megmintázásában mint irodalmi alkotást, emennél a kisdudóvóban mint reális intézményt. Mindketten meg vannak győződve, hogy a nemzeti kultúrát csak alulról kiindulva lehet felépíteni. Ennek pedig legfőbb hordozója a család, illetve a nő, akiben rendes körülmények közt mindig több a valóságérzék, mint a férfiban, mert ennek elgondolásai bizonyos tekintetben mindig a jelen felett lebegnek. A férfi ott is romantikus, ahol a nő úgy szerepel, mint a szenvedés józan hordozója.

Nohl szerint eddig az volt a baj, hogy a népművelésnek majdnem minden kísérlete Fichte elgondolása szerint felülről történt. Abból a bonyolult problematikából indultak ki, melyet az élet a maga sokszoros összetettségében vet fel. Elméletekkel és megvitatásokkal akarták a szellemiséget fejleszteni. Szó sincs róla, erre is szükség van. De kizárólag ezzel nem lehet beérni, mert ez a módszer nem képes lenyúlni a nép lelkének mélységéig.

Ezekből a tényekből, tehát le kell vonni a tanulságokat, mikor a keleti német kultúra kiépítéséről van szó. A valóban hathatós kezdeményezés csakis a családnak sokkal életszerűbb szellemiségéből indulhat ki. Annak a kultúrának és erőnek a kifejlesztésén kell a munkát kezdeni, amelyet az egyszerű családi környezet s az otthon közvetlensége sugároz ki magából.

Mivel a keleti kérdés nemcsak helyi, hanem egyetemes nemzeti érdekű is, ezért a végső cél olyan nemzetpedagógiai mozgalom kialakítása, amelyben a népművelés valamennyi erőeleme összetalálkozik, hogy az itteni társadalmi életet formálja s az anyagi lét biztosítása mellett szellemi fegyvereket adjon az emberek kezébe az étellel való küzdelem megharcolására. Nohl szerint nem elég, ha az egész németység egynek tudja magát, hanem ezt az egységet éreznie és látnia is kell. A német népben különben is megvan a hajlam a széttagolódásra. Ritkán akad olyan gondolat, amely őket közös munkába tudná egyesíteni. Most ilyen kivételes, nagy, történelmi jelentőségű eszmének látszik a német műveltség kiépítése keleten. A helyi cél éppúgy, mint az egyetemes, csak úgy érhető el, ha ez a kiépítés mindenütt a Fröbel- és Pestalozzi-féle elvek szerint, alulról felfelé haladva történik.

Mindebből következik, hogy a keleti részeknek s velük

együtt az egész birodalomnak lehető agrárizálása a német népnevelés jelentős átalakítását kívánja. Az átalakítás lényegét az újabb német pedagógia abban látja, hogy olyan rendszer általánosítását sürgeti, amely már számol a falusi iskola sajátos jellegével s ennek megfelelően hozza azt a természethez.

Ama neveléstervezetek közül, amelyek már ilyen alapon akarják a keleti kérdés egész komplexumát megoldani, reális felfogásuk alapján különösen kiemelendő a Nohl- és a Steltzer-féle. Nem befejezett és hiánytalan egészek ezek, hanem olyanok, amelyek még csiszolásra, összeegyeztetésre, kiegészítésre várnak. De így is megvan az értékük.

Nohl művelődési tervezetének legfőbb pontja: bizonyos időn belül a keleti határon ezer ifjúsági otthon (*Jugendheim*) létesítése. Ezek útján akarna e kultúrában szegény területekbe erőteljes szellemi energiát befecskenézni. Ezekből az ifjúsági otthonokból kerülnének ki azok az agyak és szívek, amelyek Németország különböző vidékeiről származva, „a nagykiterjedésű haza magasabbrendű életét transzformátorokként tetté és segítséggé alakítanak át”. Az a műveltség, amelyhez ezek útján jutna a nép, a szó szoros értelmében magából a nép hivatásából és lelkéből sarjadna ki. Igazi társadalompedagógiai műveltség volna ez, a mindennapi élet szellemivé tétele. Ez az ifjúsági otthon volna az a sejt, amelyben helyet találna a serdülők lelki gondozásának feladata, a falusi továbbképző és a népfőiskola, főként pedig az otthon szíve: a kisedővő. A kapcsolatot a rendes népiskolákkal természetesen fenntartaná. A családi szervezetnek megfelelően az otthonok vezetői nők volnának, akik az anyai tanácsadást is vállalnák. Szoros egységbe fognák őket a kerületi vezetőnők, ezeket viszont egy központ irányítaná, amely ébren tartaná bennük az összetartozandóság érzetét, személyes ellenőrzésével, tanácsaival, ösztönzésekkel s egy folyóirattal támogatná őket. Az anyának a családban viselt szerepénél fogva legfontosabbnak itéli Nohl a női műveltségnek megfelelő irányú fejlesztését az említett Pestalozzi—Fröbel-féle elgondolás alapján. Így lehetne elérni a nők gazdasszonyi kiképzésének intézményes megszervezését is, amely ma a fiúk mellett alig jöhet számításba.

Az ilyen nagyszabású teljesítményhez szükséges erőben a németiség nem szenved hiányt. A nemzeti lelkesedéstől áthatott kiváló egyének egész sora áll rendelkezésre. Csak a falusi továbbképző és a háztartási iskolánál mutatkozik bizonyos nehézség, amennyiben itt még kevés a kellő számban kiképzett munkaerő. De itt is lehet a dolgon segíteni az állásnélküli tanerők átképzésével. A mai elhelyezkedési nehézségek mellett sokan a legnagyobb készséggel vállalkoznának erre. Különösen az ifjabb nemzedékre hívja itt fel a kormány figyelmét.

De a nők nevelő támogatását magukon a telepeken, a telepítéssel járó gazdasági természetű nehézségek leküzdésére s a telepések munkájának minél nagyobb sikere érdekében is fel

akarja Nohl használni. Így művelődéstervezete a szó legneme-
sebb értelmében vett nemzetpedagógiai szervezetnek a tervévé
szélesül. Minden telepre egy segítőnőt (Siedlungshelferin) állít
be. Ilyen segítőnőkkel 1932 nyarán Köslin-kerületben már tettek
is a németek kísérletet, de Nohl rendszeressé kívánja tenni alkalm-
maztatásukat. A segítőnő az asszonyoknak összes gazdasági ter-
mészetű teendőikben tanácsal szolgál, időnkint leveszi vállukról
a gyermekápolás gondját, fejleszti a szomszédi viszony kialakulá-
sára alkalmas társadalmi erőket, betegeket vigasztal s az
anyák összefogatait, valamint a gyermekünnepélyek útján benső-
sőséget, melegséget és kedélyt igyekszik az egyszerű családok
életében meggyökereztetni. Különösen fontos feladata volna,
hogy az asszonyokat, leányokat a házi, főként kerti gazdálkodás
titkaiba beavassa. Ez ugyanis keleten a mezőgazdasághoz viszo-
nyítva nem mellékes, hanem jelentőség tekintetében közvetlenül
a mellett áll. A mezőgazdaságot azért űzik, hogy a házi gazdál-
kodást, amely itt a földműves családok megélhetésének alapja,
sikerral folytathassák. Egyszóval a segítőnők a településsel járó
munkálatok minden mozzanatát kezdettől fogva átelnék a telep-
pesekkel együtt. Összetartaná őket egy főtanácsadó (Haupt-
beraterin), aki megszabná a munkák végzéséhez szükséges irány-
elveket s gondoskodnék arról, hogy a telepsegítőnők működésé-
ben egyöntetűség és összhang uralkodjék.

Arra a kérdésre is megadja Nohl a feleletet, hogyan kap-
csolódjék bele a főiskolai ifjúság ebbe a nagyarányú mozga-
lomba.

Ötféleképen veheti ki részét a közös munkából. 1. Aki csak
teheti, utazzék keletre s legalább is néhány féléven át ott foly-
tassa tanulmányait. De ne maradjon csak Königsbergben, az
egyetem székhelyén, hanem járja be a falvakat s igyekezzék
megismerni az embereket. Szünidőben pedig dolgozzék velük
együtt a szántóföldön s vegye ki a részét mindenféle népművelő
munkából. 2. Aki maga nem utazhat oda, az igyekezzék meg-
ismerkedni az ottani feladatokkal és saját szaktudományának
keretein belül maradva, irányítsa oda tanulmányait, hogy —
amennyiben lehetséges — ott vállalhasson később hivatalt. 3. To-
vábbi lehetőség a folyamatban levő teleprendezési munkákban
való részvétel. 4. Lépjen összeköttetésbe valamelyik magánosan
küzdő családdal; esetleg lakjék valamely telepesnél, segítsen
neki az aratásban s tartsa fenn vele később is az ismeretséget,
küldjön neki könyveket, olykor egy-egy ruhadarabot, gyermekei-
nek játékszerst s így törekedjék a családnak örömet szerezni. Ilyen
gyámkodó szerepet nemcsak egyesek, hanem testületek is vállal-
hatnak. Működésüknek az az eredménye lenne, hogy ilymódon
egy családot vagy egész falut odakapcsolnának a szellemi Német-
országhoz s megerősítenék bennük azt a tudatot, hogy nincsenek
magukra hagyatva. 5. Végül az utolsó lehetőség, hogy az ifjú
maga is telepezzé lesz. Az igazi férfiú számára megvan itt annak
a lehetősége, hogy boldogulásához szerény, de biztos alapot terem-

sen anélkül, hogy a proletariátusba süllyedne. Hiszen fenntarthatja a kapcsolatot szülőföldjével s új otthonát környezete számára a szervezet támogatásával a szellemi élet színhelyévé avatja. Azzal természetesen tisztába kell jönnie mindenkinek, hogy a romantikáról le kell mondania, keményen meg kell fognia a dolog végét, különösen pedig derék feleségnek kell az oldala mellett állnia, mert erre háramlík itt a tehernek legsúlyosabb része.

Steltzer kétféle kiképzést különböztetne meg. Az egyiket azok részére, akiknek főhivatásuk volna a mezőgazdaság. Ennek tárgyai volnának: a lelki gondozás mellett a gazdasági és állampolitikai összefüggések megértetése s a készség felkeltése az iránt, hogy a résztvevők képesek legyenek a nép összeségének szolgálatára; ehhez csatlakoznék a sportszerű kiképzés, népzene és kézügyességre való oktatás. A másik irányú kiképzés azoknak szólna, akik a földgazdálkodást csak mellékhivatásként, tehát házi vagy kerti gazdálkodás formájában űznék, ellenben főhivatásuk, a kormány iparáttelepítő politikájának megfelelően, valamely keresett iparág üzése volna. Ez a kiképzés természetesen már magasabb színvonalú tanfolyamokon történnék.

Steltzer, Nohltól eltérően, az egész hatalmas szervezet adminisztrációjának tervezetét is megrajzolja. Idevonatkozó javaslatait tíz pontban foglalja össze. 1. Az egész feladat legfőbb felelős tényezője és irányítója a birodalmi kormány. 2. A munkaszolgálat felelős tényezője a földet igénylő önkéntes vállalkozók szervezete. 3. A munka irányításában az állam ténykedését realizálná egy Tanács, amely az igénybeveendő gazdasági szakértők, pedagógusok és az érdekelt munkások köréből kerülne ki. 4. A telepesek munkájának irányítása egyelőre ideiglenesen a telepítési és a munkavállalási mozgalom személyiségei révén történnék, később pedig végérvényesen a kialakítandó kormányzati szerv útján. 5. Külön albizottságok állanának rendelkezésre azokon a vidékeken, illetve kerületekben, ahol a szervezet helyi berendezései vannak. 6. A feladat legfőbb terhét hordozó állam teendői: földszerzés az egyes vidékeken, berendezési hitelek kieszközlése s a gazdasági ellenőrzés. 7. A munkaszolgálat felelős tényezőjének feladatai: a telepítéssel kapcsolatos intézmények belső megszervezése. 8. A munkálatot irányító legfőbb felelős tényezőnek, vagyis a birodalmi kormánynak és a munkaszolgálatért felelős tényezőnek, vagyis a telepesek szervezetének közös feladatai: a legfelsőbb pedagógiai vezetésre vonatkozó rendszabályok alkotása; a szükséges intézmények létesítése s a vezetők, valamint a különböző rendű tanerők kiképzésére. 9. Pénzügyi ellátás: folyó költségekre szolgálna a fejenként és munkanaponként számítandó 2 márka; szervezési költségekre minden telepestől évenként 20—30 márkát vonnának le; berendezési hitelek különleges követelmény és jóváhagyás szerint; földszerzés évjáradék fejében. 10. A telepesképző tanfolyamok időtartama: legalább is félév, de ha lehet, egy teljes év.

Ami Nohl és Steltzer elgondolásaiban leginkább figyelemre-

méltó, az, hogy megoldási módozataikban összeolvadnak mindama problémák megoldási kísérletei, amelyek időszerűségüknél fogva ma úgyszólván minden országot foglalkoztatnak. Ilyenek: a gazdasági nyomorúság és autarchia, a munkanélküliség, az agrárizálás, az ifjúság elhelyezkedése, a vitássá vált női hivatás, a helyes népművelés, nemzeti misszió stb. Ki tudja, talán e mozgalomnak a mélyén már ott vajúdik az új életforma, amely majd az önző tőkét igazi rendeltetésére szorítja s helyébe mindenütt, ahol emberről van szó, a lélek és szellem magasabb értékeit fogja trónra emelni!?

BARANKAY LAJOS.

A TEHETSÉG MEGÁLLAPÍTÁSÁNAK PROBLÉMÁJA.

1. Az emberismerés, magunk és mások hajlamainak, tehetségeinek minél mélyrehatóbb és minél exaktabb megismerése nemcsak az öncélú elmélet számára csábítóan érdekes probléma, hanem gyakorlati szempontból is sokszor döntő jelentőségű. Mi vagyok én, milyenek az én gyermekeim, tanítványaim, munkatársaim és alkalmazottaim, miféle hajlamok, tehetségek rejlenek bennük, mi várható egyes személyektől? E kérdésekre a legrégibb idők óta keressük a minél pontosabb és minél hamarabb megadható feleletet, napjainkban pedig egyik legaktuálisabb, valósággal divatos problémává lett a tehetség vizsgálata. Elsősorban a *pszichiátria* (Rieger, Kraepelin, Ranschburg stb.) és a *gyógypedagógia* (Binet, Simon és mások) részéről merült fel újabb törekvés abban az irányban, hogy egységes, objektív és exakt módszerrel állapítsák meg a beteges és gyengeelméjűek szellemi életének egyes defektusait. Majd a különböző irányú és fokú normális és kiváló tehetségek kiválogatása céljából is kerestek ilyen módszereket, hogy mindenkit olyan iskolába juttassanak, amely a legkevesebb idő-, pénz- és energiapazarlással az optimumot nyújtja neki (Stern, Claparède, Moede, Piorowski stb.). A modern pedagógia ugyanis arra törekszik, hogy mindenkinek ne csak ruhája, cipője, hanem iskolája is „mérték után szabott“, vagyis tehetségeinek ideálisan megfelelő legyen. A minden téren szükségesnek mutatkozó racionalizálás is megkívánja, hogy a szellemi és anyagi energiákkal egyaránt észszerűen takarékoskodjunk. Végül pedig a modern társadalmi életnek ma már úgyszólván mindenütt demokratikus berendezettsége lehetővé teszi, hogy kiki tehetsége szerint kapjon szerepet a társadalomban. Ehhez azonban szükséges, hogy kinek-kinek tehetsége objektív, megbízható módszerrel jó előre megállapíttassék. Se tehetségek ne heverjenek parlagon, se erejét meghaladó szerephez ne jusson senki, hanem mindenki a maga helyére! Így a *pályaválasztás* kérdésével kapcsolatban is felmerült az exakt tehetségvizsgálat szükségessége.